

άνθρωπίνου πνεύματος. Καί ἐπειδή «ἡ βούλησις εἶναι λειτουργία τοῦ ὄργανισμοῦ, ἡ ελευθερία αὐτῆς ἐμπίπτει εἰς τὰ ὅρια τοῦ ὑπεξουσιῶν, ὡς μερική περίπτωσις τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος» (αὐτ. κεφ. VII). Ἀλλά κατασκευάζων ὁ Lewes τὴν ἑαυτοῦ ψυχολογίαν ἐπὶ τῶν δεδομένων τῆς φυσιολογίας ἐννοεῖ ταύτην ὡς ἐπιστήμην, οἷα θὰ εἶναι ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ πολλῶν τελειοτέραν παρὰ τὴν παρούσαν, ἐν ἣ ἐξηγήσεις τινὲς εἶναι ἄπλῶς «μετάφρασις τῶν γεγονότων τούτων εἰς ὄρους ὑποθετικῆς φυσιολογίας» (αὐτ.).

Πρὸς τοιαύτας ἀρχὰς φυσικὸν εἶναι νάντιστοιχῆ περι τῶν προσκλήλων ἀναφορῶν τοῦ νοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ γενική τις πραγματοκρατική ἐκδοχή. Ἀλλὰ τοῦ Lewes ἡ πραγματοκρατία δὲν εἶναι ἡ «μεταμορφωμένη» τοῦ Σπενσέρου οὐδ' εἶναι ὑλοκρατική· εἶναι πραγματοκρατία «ἔλλογος» ὑπ' αὐτοῦ ὀνομαζομένη καὶ ἔχουσα τὰς ρίζας ἐν τῷ κοινῷ νῷ, ὅστις ἐναντιοῦται πρὸς τὴν ἰδεοκρατικὴν δόξαν, καθ' ἣν πᾶν ὅ,τι ἀντιλαμβάνομεθα μόνον ἐν τῷ πνεύματι ὑπάρχει. Ἡ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων, νομίζει ὁ Lewes, εἶναι μὲν ἡ ἀλήθεια, ἣν μανθάνομεν ἐν αὐτοῖς, ἀλλ' ἡ πραγματικότης αὐτῶν εἶναι τι πλεον τούτου, δηλαδή τι ὄντως ὑπάρχον καθ' ἑαυτὸ ἐκτὸς πάσης πρὸς ἡμᾶς ἀναφορᾶς (The physical basis of the Mind, Πρόβλημα III, σελ. 312).

Ἡ Ψυχολογία ἐν Ἰταλίᾳ: Gallurri.

Σύγχρονοι πρὸς ταύτην τὴν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ ἀνάπτυξιν τῆς ψυχολογίας εἶναι τινες λίαν σημαντικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς ἐπιστήμης ταύτης καὶ ἐν Ἰταλίᾳ. Ἡ ἀγγλικὴ καὶ γαλλικὴ ἐμπειρική φιλοσοφία εἶρε πρὸ Ἰταλοῖς οὐχὶ ὀλίγους ὀπαδοὺς, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῶν νομομαθῶν καὶ οἰκονομολόγων ἢ ἐκ τῶν φιλοσόφων. Ὁ Πέτρος Verri ἐδημοσίευσεν τῷ 1803 (ἐν τῷ I φ τόμ. τῶν φιλοσοφικῶν ἔργων) λόγον τινὰ περὶ τῶν συναισθημάτων, ἐν ᾧ ἀνεπτύσσεται ἡ τοῦ Λωκίου θεωρία περὶ τῆς λύπης ὡς κυρίας αἰτίας τῆς δράσεως ἐν τῷ ἀτόμῳ καὶ ἐν τῷ ἔθνει. Ἐκτενέστερον ἐπραγματεύθη περὶ ζητημάτων ψυχολογικῶν ἕτερος οἰκονομολόγος, ὁ Melchiorre Gioia (1767 1828), ἐν τοῖς ἑαυτοῦ Elementi di filosofia (1818) καὶ ἰδιαίτερον ἐν τῇ Ideologia (1822), ἅπερ ἔργα καταδεικνύουσι μεθ' ὀπόσης σπουδῆς καὶ ζήλου παρηκόλουθοντο τότε ἐν Ἰταλίᾳ αἱ ὑπὸ τῆς ψυχολογίας ἐπιτελούμεναι ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις πρόοδοι. Ὁ Gioia μετὰ πολλῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας πνεύματος διερευνᾷ τὰς γνώμας τῶν ξένων καὶ διαδηλοῖ ὅτι θέλει νὰ παραμείνῃ ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς καθαρᾶς ἐμπειρίας παραιτούμενος πάσης θεωρητικῆς ἐξετάσεως. Ἐλέγχει τὸν Κονδιλλάκ καὶ Βοννέτον καὶ προσεγγίζει μᾶλλον πρὸς τὸν Cabanis δοξάζων ὅτι αἱ παραστάσεις καὶ τὰ συναισθήματα δὲν δύνανται νὰ ἐρμηνευθῶσι μόνον

διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων, καίτοι ὁμολογεῖ διαρρήδην ὅτι οὐδὲ μετ' αὐτοῦ συμφωνεῖ. Ἀποστέργει καὶ τὰς ἀξιώσεις τῶν συγχρόνων φυσιολόγων, θελόντων νάναγάγῃσι τὰ γεγονότα τῆς συνειδήσεως εἰς τὰ ἐγκεφαλικά φαινόμενα.

Πολλὰ ὀρθὰ πράγματα εὐρίσκονται ἐνιαχοῦ τῶν δύο τόμων τῆς Ideologia, πολλαὶ εἰδήσεις (οὐχὶ πάντα ἀκριβεῖς, ἀληθῶς εἰπεῖν, καὶ ἀρκεῖ νὰ μνημονεῦθῃ ἢ ὑπ' αὐτοῦ γινομένη λίαν περίεργος ἔκθεσις τῆς θεωρίας τοῦ Cahaigne), προσέτι δὲ θυμοσόφως διατυποῦνται καὶ τινὰ ἐπιτυχῆ διδάγματα ὅπως ἰδιαιτέρας σπουδῆς καὶ διαφέροντος ἀξία εἶναι (πολὺ μᾶλλον ἢ αἱ μακρὰ καὶ ἥκιστα συνακόλουθοι διατριβαὶ αὐτοῦ περὶ τῶν συναισθημάτων) ἢ ἐξέτασις τῶν αἰσθημάτων ἐν ταῖς ἀναφοραῖς αὐτῶν πρὸς τὴν ἰσχύον τῶν ἐρεθισμάτων, ἔνθα φαίνεται ὅτι προλαμβάνων διατυποῖ ἀπόψεις τινὰς τῆς νεωτέρας ψυχολογίας.

Ἀλλ' ἡ παντελής ἀπουσία ταφοῦς τινος ἰθυνηύσης ιδέας καὶ ἡ ἔλλειψις πάσης θεωρητικῆς δυνάμεως προσάπτουσιν εἰς τὸ ἔργον τοῦ (ἰσοῖα τῶν χαρακτήρα ἀτάκτου συλλογῆς εἰδήσεων μᾶλλον ἢ ἀληθοῦς ἐπιστημονικῆς πραγματείας).

Πρωτοτυπίαν κριτικὴν καὶ δημιουργικὴν πολὺ ὑπερτέραν ἐπέδειξεν ἕτερος ὀλίγον ὕστερον ἐρχόμενος συγγραφεὺς, ὁ Pasquale Galluppi (1770 - 1846). Τῷ 1832 ἐδημοσιεύετο τὸ ἔργον αὐτοῦ Elementi di filosofia, εἰς ὃ ἐπηκολούθει τῷ 1843 ἕτερον ἔργον, ἡ Filosofia della νοῦσι. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ἀναπτύσσεται μετὰ θαυμαστῆς σαφειᾶς ψυχολογικὴ θεωρία, ἣτις ἀπὸ τοῦ Λωκίου ὀρμωμένη συνάγει ἐκ τοῦ φιλοσόφου τούτου συμπεράσματα πολὺ διάφορα τῶν συμπερασμάτων, εἰς ἃ κατήντησαν οἱ Γάλλοι αἰσθησιοκρατικοί· διότι οὗτοι μὲν εἶδον, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, μόνον τὸ ἐμπειρικὸν μέρος τοῦ ἑαυτῶν συγγραφέως, ὁ δὲ Galluppi ἀνεζήτησεν ἐν αὐτῷ καὶ συνεπλήρωσε πάντα ἐκεῖνα τὰ ἄλλα σπουδαιότατα στοιχεία, ἅτινα διαφωτίζουν τὴν ὑποκειμενικὴν καὶ βουλευτικὴν ἀποψιν τοῦ πνεύματος. «Εἶναι κατὰ φῶρος ἀδικία», λέγει ὁ Galluppi, «ἀνὰ ποδίδωμεν τῷ Λωκίῳ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ αἰσθήματος, ἐνῶ αὐτός περιφανῶς ἀνομολογεῖ τὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἐπὶ τῆς οἰκείας νοήσεως ροπὴν τῆς βουλήσεως» (Philos. d. νο., 159). Ἀκολουθῶν τοιαύτην ἐκδοχὴν ἀναγκάζεται φυσικῶς τῷ λόγῳ νὰ καταπολεμῇ τὰς θεωρίας τοῦ Κονδιλλάκ, τοῦ Ἑλβετίου, τοῦ Βοννέτου καὶ τῶν ἄλλων παντοδαπῶν αἰσθησιοκρατικῶν. Ὑποστηρίζει τὴν ὕπαρξιν τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως καὶ ἀποφασίζει ψευδῆ τὴν θεωρίαν, ὅτι τὸ ἐγὼ εἶναι ἀπλῆ τις σειρά αἰσθητῶν ἐν ἡμῖν γινομένων ἀλλοιώσεων, ἢ προλαμβάνων αὐτὸ ὡς τι σταθερόν, ὅπερ ἅμα μετὰ τούτων γίνεται ἀντιληπτόν. Συνομολογεῖ προσέτι μετὰ τῶν Σκώτων τὸ σύγχρονον καὶ τὸ ἀναγκαῖον τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀποκρούων τὴν ἀπ' ἀλλήλων διάκρισιν πρώτων καὶ δευτέρων ποιοτήτων.

Διανοούμενος κατά τρόπον ὡς πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ χρόνους πρωτότυπον δύο μόνον τοῦ πνεύματος δυνάμεις παραδέχεται, τὴν παθητικὴν καὶ τὴν ἐνεργητικὴν, καὶ ἀποδίδει μεγίστην σημασίαν εἰς τὴν προσοχὴν διακρίνων αὐτὴν ἀπὸ τῆς συνειδήσεως. Ἀποκρούει τοῦ Κονδιλλάκ τὴν θεωρίαν, ὅτι ἡ προσοχὴ εἶναι αἴσθημα, ὅπερ καθίσταται ἀποκλειστικόν, θεωρῶν αὐτὴν ὡς τὴν μάλιστα ἐξέχουσαν ἀποψιν τῆς ἐνεργητικῆς δυνάμεως τοῦ πνεύματος: αὕτη διευθύνει τὴν φαντασίαν καὶ τὸν συνειρμὸν τῶν ἰδεῶν, ὃν ἀκολουθῶν τῷ Dugald Stewart διακρίνει ἐπιμελῶς, καθ' ὅσον περιορίζεται εἰς μόνας τὰς κατ' αἴσθησιν παραστάσεις ἢ ἐπεκτείνεται εἰς τὰς κρίσεις καὶ τοὺς συλλογισμοὺς (El. di filosof. 181).

Ἀλλὰ πρωτοτυπωτέρα ἀποδεικνύεται ἡ ψυχολογία τοῦ Galluppi ἐν τῇ τῆς βουλήσεως ἐξετάσει, ἥτις εἶναι ἴσως ἡ ἐκτενεστάτη τῶν γενομένων μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ. Τὴν βούλησιν ὑπολαμβάνει μὲν πλείστου λόγου ἀξίαν ἐν τῷ ψυχικῷ βίῳ, ἀλλ' ὅμως δὲν ἀποδέχεται τῶν συγχρόνων «βουλευσιοκρατικῶν» τὴν γνώμην, ὅτι αὕτη εἶναι τὸ ἀρχέγονον γεγονός τῆς συνειδήσεως. Τὸ δὲ πρῶτον γεγονός εἶναι κατὰ τὸν Galluppi τὸ παθητικὸν γεγονός, ἡ αἴσθησις. Οὐδ' εἶναι ἡ βούλησις εἰδικὴ δύναμις, ταυτιζομένη μάλιστα μετὰ τοῦ πνεύματος. Πρὸς τὸν Gropovesi καὶ τοὺς ἄλλους διαφωνεῖ νομίζων ὅτι οὐχὶ μόνη ἡ λύπη, ὡς ἐκείνοι διετείνοντο, εἶναι ἡ αἰτία τῆς βουλήσεως, ἀλλ' ὅτι ἡ ἡδονὴ αὐτὴ εἶναι αἰτία ἐπ' ἴσης ποιητικὴ (Fil. d. vol. 51). Ἀλλ' ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη δὲν συνιστῶσιν αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς τὴν βούλησιν, ὡς ὑπελάμβανον ὁ Κονδιλλάκ καὶ οἱ ἄλλοι· αὐταὶ εἶναι μόνον ἡ «ἐπιθυμία», ἥτις διαστέλλεται τῆς βουλήσεως, καθ' ὅσον ἡ βούλησις εἶναι πράξις τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας. Οὕτως ἡ προσοχὴ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς βουλήσεως, οὐχὶ τῆς ἐπιθυμίας· εἶναι δὲ γεγονός καθαρῶς ψυχικόν, ἐρευνητὸν μόνον διὰ τῆς ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως καὶ οὐχὶ, ὡς ἐνόμιζεν ὁ Βοννέτος, διὰ τοῦ πλαγίου καὶ ἐπισφαλοῦς μέσου τῆς ἐξετάσεως τοῦ ἐγκεφάλου, ἥτις ἀπασα στηρίζεται ἐπὶ εἰκασιῶν.

R o s m i n i .

Ὁ Galluppi ἐζήτει οὕτω πρὸς τὰς παραδεδομένας ἀρχὰς τῆς πνευματοκρατικῆς φιλοσοφίας νὰ διαλλάξῃ ὅ,τι ἦτα παραδεκτὸν ἐν τῇ αἰσθησιοκρατικῇ ψυχολογίᾳ ἐρειδόμενος ἐπὶ ὀρθῆς τινος ἐξηγήσεως τῆς διδασκαλίας τοῦ Λωκίου. Βαθύτερον πρωτότυπος καὶ προσωπικὴ ἐκδοχὴ εἶναι ἡ τοῦ Ἀντωνίου Rosmini (1796 - 1855), οἷα ἐμφανίζεται ἐν τῇ Ἀνθρωπολογίᾳ αὐτοῦ (1838) καὶ ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ (1846). Ὁ Rosmini δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὑφούται ὡς τις γίγας τῆς πνευματοκρατικῆς διανοήσεως κατὰ τῆς αἰσθησιοκρατικῆς παραδόσεως, ἥς ἐποίησατο ἔλεγχον πλήττοντα αὐτὰς τὰς ρίζας αὐτῆς. Ἐν ἀρχῇ κατα-

ταπολεμεί τὴν παρ' Οὐολφίω διαστολὴν ψυχολογίας ἐμπειρικῆς καὶ θεωρητικῆς ἐξαγγέλλων τὴν μεγάλην ἀλήθειαν, ἣν παροδικῶς ἐνείδεν ὁ Κονδιλλάκ («τὸ κάλλιστον, ὅπερ εἶπεν»), ὅτι ἐν τοῖς ἡμετέροις αἰσθήμασιν ὑπάρχουσιν ἀνεπίγνωστοι κρίσεις (Ψυχ., 35). Οὐδεμία ὑπάρχει παράστασις, ἣτις νὰ εἶναι ἀπλῶς αἰσθητική, ἐστερημένη δηλονότι πάσης ἐνεργείας τοῦ νοῦ, διότι αὐτὴ ἢ συνείδησις τοῦ αἰσθήματος ἀπαιτεῖ μεταστροφὴν τῆς ἡμετέρας νοητικῆς προσοχῆς εἰς τὸ συμβαῖνον ἐν τῇ νῦν ἡμῶν καὶ τινὰ συνακόλουθον ἀπόφασιν, δι' ἧς λέγομεν καθ' ἡμᾶς αὐτούς: κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν πάσχομεν τὸ δεῖνα πάθος, τὸ δεῖνα συναίσθημα. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἐν τούτοις περιέχεται κρίσις τις, ἀλλ' ἐν μορφῇ αὐθόρμητῃ, ἀνεπίγνωστῃ (ἣν ὁ Κοσμίνι ὀνομάζει «νοητικὴν ἀντίληψιν τοῦ αἰσθήματος»). Ἡ οὐσία ἄρα τῆς ψυχῆς εἶναι λογική, καὶ ἐν τούτῳ μεγάλως διίσταται πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη, καθ' ὃν ἡ ψυχὴ εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρὸς τὴν ἐμφύχωσιν, εἶναι τοῦ ζῶντος σώματος ἀρχὴ καὶ αἰτία. Παραδέχεται μὲν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι «τὸ εἶδος» τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἀκραδάντως φρονεῖ ὅτι ἡ ἐμφύχωσις παράγεται ὑπὸ τῆς ψυχῆς, δὲν συμπίπτει μετ' αὐτῆς (Ψυχ., 119). Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι ἠνωμένη μετὰ τοῦ σώματος, ἡ ἔνωσις αὕτη πραγματοποιεῖται διὰ τινος ἐνδομύχου ἀντιλήψεως τοῦ συναισθήματος τοῦ ζῴου, ὅπερ ὁ Κοσμίνι διὰ φράσεως, τεθρολημένης ἐν τῇ ἰταλικῇ ψυχολογίᾳ, ὀνομάζει «θεμελιῶδες σωματικὸν συναίσθημα» (σελ. 61). Ἐν τῷ συναισθήματι τούτῳ συλλαμβάνομεν ἀκριβῶς τὴν ἐνδομύχον σύνθεσιν τῶν δύο οὐσιῶν, σωματικῆς καὶ πνευματικῆς, αἵτινες ἐπιδρῶσιν ἐπ' ἀλλήλας.

Μετὰ θαυμαστῆς πολυμαθείας καὶ μεγάλης διαλεκτικῆς δεξιότητος ἐξετάζει ὁ Κοσμίνι πάντα τὰ γεγονότα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς προσαλλήλους σχέσεις πνεύματος καὶ σώματος ἐπὶ τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ εἶδους, καὶ μετὰ τόλμης μεγίστης ὡς πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ πρεσβευομένην φιλοσοφίαν κατανατᾷ εἰς τὸ νὰ νομίζῃ οὐχὶ ἄλογον τὴν ὑπόθεσιν τῆς καθολικῆς ἐμφύχωσεως, ἣτις ἄχρι τότε ἀδίκως εἶχε χρησιμοποιοποιηθῆ εἰς ὑποστήριξιν τῆς ἰλοκρατικῆς καὶ πανθεϊκῆς διδασκαλίας. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη κατὰ τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος συγγραφέα συμπίπτει μετὰ τῆς παρὰ πάντων τῶν φησιολόγων παραδεδεγμένης, ὅτι ὑπάρχει λανθάνουσα ζωὴ, ἣτις δὲν παράγει φαινόμενα ἐξωτερικά, ἐφ' ὅσον ἐλλείπουσιν οἱ εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τούτων ἀναγκαῖοι ὅροι (βιβλ. IV, σελ. 266). Ἀποδείξεις δέ τινες μάλιστα περὶ τῆς ζωῆς τῶν πρώτων ὀλικῶν στοιχείων μεταβάλλουσι τὴν ὑπόθεσιν σχεδὸν εἰς βεβαιότητα. Καὶ οὕτως ἡ ψυχὴ κέκτηται πάσας τὰς ἰδιότητας τὰς εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν πνευματοκρατικῶν ἀποδιδόμενας: ἀπλότητα, οὐσιαστικότητα, ἐνότητα, ἀθανασία. Ἐὰν δ' ἡ ψυχὴ εἶναι πρῶτιστα καὶ μάλιστα ἀρχὴ λογική, ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ διακρίνειν τὴν ἔκτασιν καὶ τὸν χῶρον, ὅστις δὲν εἶναι «μορφὴ», ὡς ἐδόξαζεν ὁ Κάντιος,

ἀλλὰ τὸ διακεκριμένον ὄριον τῆς ψυχῆς ἀπὸ φυσικῆς τινος ἀντιλήψεως. Ἐν αὐτῷ τῷ αἰσθήματι εἶναι ἀρχήθεν δεδομένον τὸ ἕκτατόν ὁμοῦ μετὰ πασῶν τῶν αἰσθητῶν ποιοτήτων, τὸ σῶμα καὶ ἡ ὕλη, διότι τὰ πράγματα ταῦτα εἶναι οὐσιωδῶς διακεκριμένα ἀπὸ τῆς αἰσθανομένης ἀρχῆς, εἶναι τὸ ὄριον τοῦ αἰσθήματος καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὸ αἶσθημα ἐσωτερικῶς ἀναγκασία (Ἀνθρωπολ. σελ. 318). Ἀλλ' ὁ χρόνος δὲν ἀνευρίσκειται ἐν τοῖς φυσικοῖς πράγμασιν· εἶναι κατάστασις ὑποκειμενικῆ, εἰς ἣν πλὴν τῆς κινήσεως συντείνει καὶ τὸ συναίσθημα. Ἄλλως δὲ τὸ συναίσθημα τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης ἔχει κατὰ τὸν Rosmini μεγάλην δύναμιν ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ψυχικοῦ βίου. Ἀξία θαυμασμοῦ ὡς προλαμβάνουσα ἐν πολλοῖς τὴν νεωτέραν ψυχολογίαν εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Rosmini γινομένη ἀνάλυσις τοῦ ὀρμεμφύτου τῆς μιμήσεως, μορφουμένου διὰ τῆς ἐμπειρίας τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης, πρὸς ἃ κατ' ἀναλογίαν συμμετρεῖται καὶ ἰσορροπεῖ ἡ ποσότης τῆς κινήσεως, καὶ διὰ τῶν φαντασμάτων, πρὸς ἃ κατ' ἀναλογίαν συμμετρεῖται καὶ συμμορφοῦται ἡ ποιότης τῆς κινήσεως, ἥτοι ἡ κατεύθυνσις καὶ ἡ μορφή αὐτῆς. Διὰ τοῦ τελευταίου τούτου γεγονότος ἐξηγεῖται ἡ συμπτάνθεια, εἰς ἣν δὲν εἰσέρχεται μόνος ὁ λόγος. Οὕτω συναίσθηματα ἐνεργητικὰ καὶ συναίσθηματα παθητικὰ, ἅτινα ὁ Galluppi ἐφρόντισεν, ὅπως διαχωρίσῃ, συνδέονται ἰσχυρότατα. «Ἐν τοῖς πράγμασιν, ὧν λαμβάνομεν αἶσθησιν, ὑπάρχει, λέγει, καὶ τὸ ἐνεργητικὸν συναίσθημα, καὶ ἐν τῷ πράγματι, οὐ λαμβάνομεν αἶσθησιν, ὑπάρχει ἡ ἕκτασις, τὸ συνεχές, τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα, ἔτι δὲ καὶ ἡ κίνησις, ἡ μεταβάλλουσα τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος» (Ἀνθρωπολ. σελ. 312 - 315). Οὕτως εἶναι ἀνυπόσταντος ἡ γνώμη τοῦ Φιχτίου, ὅτι μόνον ἡ ἐνέργεια παράγει ἐν ἡμῖν τὴν πίστιν εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Πρὸ τῆς ἐνεργείας ὑπάρχει τὸ αἶσθημα, τὸ περιέχον ἤδη τὸ ἕκτατόν. Δὲν εἶναι ἄρα ἀνάγκη νὰ ποδίδωμεν εἰς μυστηριώδη καὶ ἀνεξήγητον πίστιν ἐκεῖνο, ὅπερ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐμπειρίας (Ἀνθρωπολ. 318).

Μέγας ὢν ὁ Rosmini μελετητῆς δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ ὑπερτάτην τινὰ σύνθεσιν τῶν πορισμάτων τῆς εὐρείας αὐτοῦ ψυχολογικῆς ἀναλύσεως. Τῷ ὄντι διαγράφει ἡμῖν τοὺς νόμους, καθ' οἷς ἐνεργεῖ ἡ λογικὴ ἀρχή, νόμους ἀντιστοιχοῦντας πρὸς τοὺς ὄντολογικούς. Εἶναι δὲ οὗτοι: 1) ὁ νόμος τῆς τοῦ λόγου ἀδρανεῖας ἢ νόμος τῆς αὐθορμητικῆς· 2) ὁ νόμος τοῦ περιορισμοῦ ἢ τῆς συναγωγῆς τῆς προσοχῆς· 3) ἡ ἔλλειψις τῆς συνειδήσεως, ἐφ' ὅσον ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἔχει ὡς ὑποκειμενον μόνον τὸ ἰδεῶδες, τὸ ἄπειρον ὄν· 4) ἡ γνώσις διὰ καταφάσεως ἢ ἀποφάσεως (Ψυχ. βεβλ. IV, 191 κέ.).

Οὕτω κλείεται τὸ μέγα τοῦτο σύστημα, εἰς ὃ, καὶ μεταβαλλομένων κατ' ἀνάγκην τῶν ὄρων τῆς ἐπι μέρους γνώσεως, πάντοτε θὰ ὀφείλῃ νὰ ἐπανακάμπτη ἡ ψυχολογία, ἀπροσμάχητως ἐφελκομένη ὑπὸ τῆς ἐξ αὐτοῦ ἀπορροεούσης μεγάλης παρορμητικῆς δυνάμεως, ὑπὸ τῆς ἀληθείας τῶν

ἀπόψεων ὑποῦ καὶ ὑπὸ τῆς βαθείας πρωτοτυπίας ἔργου, συνενοῦντος κατὰ τρόπον σπάνιον καὶ θαυμαστὸν τὰς δύο διαφόρους ιδιότητας τῆς λεπτομεροῦς ἀναλύσεως καὶ τῆς εὐρείας συνθέσεως.

Ἡ ψυχολογία ἐν Γερμανίᾳ : Beneke.

Μετὰ τὸν Schopenhauer καὶ τὸν Ἐρβάρτον ἡ γερμανικὴ ψυχολογία προσλαμβάνει σαφῶς χαρακτῆρα πάντοτε ἐπιστημονικώτερον καὶ αὐστηρότερον, ἣμα δὲ ἀκολουθεῖ ὀριστικὰς ἰδεολογικὰς τάσεις. Ὁ Ἐρβάρτος ἔσχεν ὁπαδοὺς, οἵτινες διέπτυξαν τοῦ διδασκάλου τὴν μέθοδον ἀτχυλοῦμενοι περὶ ταῖς ποικίλους κλάδους τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης. Οἱ διαπρέπιστατοι ἐν τῇ ἀτομικῇ ψυχολογίᾳ ὑπῆρξαν ὁ Volkman καὶ ὁ Drobisch, ἐν δὲ τῇ κοινωνικῇ ψυχολογίᾳ ὁ Lazarus καὶ ὁ Steinthal, ἰδρύεται τῆς κληθείσης «ψυχολογίας τῶν λαῶν». Ἴδια δὲ αὐτῶν ἐδημιούργησαν οἱ δύο μετὰ τὸν Ἐρβάρτον καὶ Schopenhauer μάλιστα πρωτότυποι ψυχολόγοι, ὁ Ἐδουάρδος Beneke καὶ ὁ Ἑρμαννὸς Lotze.

Ὁ Beneke (1798 - 1854) παρέχει τὸ πλήρες διαφέροντος παράδειγμα ψυχολογίας, ἣτις ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς εἶναι πιστὴ εἰς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς πνευματοκρατικῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ὅμως ἐμφανίζεται περιεβλήτη μὲν μορφὰς ὁμοιαζούσας πρὸς τὰς μορφὰς, αἵτινες εἶναι εἰς ἡμᾶς οἰκείαι ἐν τῇ βιολογίᾳ. Τὸ ὑποκείμενον τῆς ψυχολογίας αὐτοῦ, λέγει (Lehrbuch der Psychologie als Naturwissenschaft, 1831), εἶναι παν ὅ,τι ἀντιλαμβανόμεθα διὰ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, ἀλλὰ νομίζει ὅτι διὰ μόνου τούτου τοῦ μέσου τῆς ἐρεῖνης ἢ ἐπιστήμη ἐκείνη ἐπορίσθη ἤδη τηλικούτον πλοῦτον γεγονότων, ὥστε νὰ δύνανται νὰ εἶναι ἰσότιμος πρὸς τὰς ἐπιστήμας τῆς φύσεως. Τῶν ἐπιστημῶν δὲ τούτων νομίζει ὅτι ὀφείλει αὕτη οὐ μόνον νὰ μιμῆται τὴν ἀκρίβειαν τῆς μεθόδου, ἀλλὰ καὶ νὰκολουθῆ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς. Οὕτω καταπολεμεῖ τὴν θεωρίαν τῶν δυνάμεων, οὐχὶ ὡς ὁ Ἐρβάρτος, ἵνα ἀντὶ τούτων ἀντικαταστήσῃ ἐν μόνον ψυχικὸν στοιχεῖον, ἀλλὰ μερικὰς θεμελιώδεις λειτουργίας, ἐμφανιζούσας ἀναλογίας τινὰς πρὸς τοὺς νόμους τῶν βιολογικῶν φαινομένων (οἷαι λ. χ. εἶναι αἱ ἀρχαὶ τῆς ἰσορροπίας, τῆς οἰκονομίας, τῆς συγκεντρώσεως κτλ.). Ἡ συνείδησις ἀναπτύσσεται ἐκ τινῶν ἐνεργειῶν ἢ δυνάμεων ἀναγομένων εἰς τὰς συνήθεις τρεῖς, τῆς γνώσεως, τοῦ συναισθήματος καὶ τῆς βουλήσεως, αἵτινες ὅμως εἶναι μορφαὶ ἢ ἀπόψεις μιᾶς μόνης ἀρχεγόνου δυνάμεως τῆς ψυχῆς (πρὸβλ. κςφ. VIII). Ἀλλ' ἐνῶ δηλοῖ ὅτι ἀκολουθεῖ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀγγλικῆς ἐμπειρικῆς σχολῆς, πράγματι προσεγγίζει πάλιν μᾶλλον πρὸς τοὺς Σκώτους, μεθ' ὧν συνδέεται ἐν τῇ ἀποφάνσει ὑπὲρ τῆς ἀπολύτου πνευματικότητος καὶ ἀπλότητος τῆς ψυχῆς. Πρὸς δὲ

προχωρεί ἐπέκεινα τούτων, διότι εἰσάγει εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχολογίαν στοιχεῖα οὐχὶ ἐμπειρικά, ἴδια δὲ τῆς ἐπιχωρίου φιλοσοφίας. Οὕτω μεγάλην δύναμιν ἐν τῷ ἑαυτοῦ συστήματι προσνέμει εἰς τὴν ἀσυνείδητον ψυχικὴν ἐργασίαν καὶ προσκρίνει ἥκιστα σαφὲς ἔργον εἰς τὰς ἐμφύτους ἐνεργείας τοῦ πνεύματος.

Lotze.

Παραπλησίαν κατεύθυνσιν, ἀλλ' ἐν μορφῇ πολὺ σαφεστέρᾳ καὶ πρωτοτύπῳ καὶ μετὰ διαλεκτικῆς πολὺ ἀυστηροτέρας ἠκολούθησεν ὁ Ἑρμαννὸς Lotze (1817 - 1881), ὁ παρὰ τὸν Kossmiņi κράτιστος μελετητῆς, ὃν ἔσχεν ἡ πνευματοκρατικὴ φιλοσοφία τοῦ XIX αἰῶνος. Ὁ Lotze εἶναι εὐθαρσῆς ὑπέρμαχος τῆς δυϊστικῆς διδασκαλίας¹⁾. Δριμύς ὢν πολέμιος τοῦ ὕλισμου ἀποδεικνύει μετ' ἀνυπερβλήτου λογικῆς ἀυστηρότητος τὸ ἀδύνατον τῆς ἀναγωγῆς τῶν ψυχικῶν καιαστάσεων εἰς τοὺς φυσικοὺς καὶ ὀργανικοὺς ὄρους. Ἡ ἀναγωγή αὕτη θὰ συνεπήγετο λογικῶς τὴν ἀρνήσιν τῆς ἐνότητος τῆς συνειδήσεως, γεγονότος ἀναμφισβητήτως πραγματικοῦ, καὶ θὰ ἠνάγκαζεν ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν πολλῶν χωριστῶν ψυχῶν. Καταπολεμεῖ καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς πάντων τῶν ὕλικῶν στοιχείων διὰ τοῦ ἐπιχειρήματος, ὅτι ταῦτα, ὅπως ἐνεργῶσι, θὰ εἶχον χρεῖαν μορφῆς ὕλικῆς ὁμοίας πρὸς τὸ νευρικὸν σύστημα, ἄλλως τοῦτο θὰ ἦτο ἀνωφελές. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖται εἰς τὰς ἀποδείξεις ταύτας, καθὼς οὐδ' εἰς τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἐλευθερίας, ὅπερ προβάλλεται ὑπὲρ τῆς πνευματικότητος τῆς ψυχῆς. Προσβάλλει κατ' εὐθείαν ἐκεῖνο, ὅπερ ὀνομάζει «προκατάληψιν τῆς ἐνότητος τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ φόβον τοῦ δυϊσμοῦ» (Mediz. Psych. σελ. 14). Ὁ κόσμος δύναται ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ νὰ ποτελῇ ἐνότητα, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι πάντα τὰ καθ' ἕκαστα συμπλέγματα τῶν φαινομένων ὀφείλουσι νὰ νάγονται εἰς ἐνιαῖον γένος οὐσιῶν. Ἐὰν ἔχωμεν χρεῖαν νὰ παραδεχθῶμεθα ὅτι πᾶν φυσικὸν φαινόμενον ὑπόκειται εἰς τοὺς νόμους τῆς στατικῆς καὶ τῆς μηχανικῆς, οὐδεμίᾳ ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἀκολουθοῦσι τὸν αὐτὸν κανόνα. Ἡ μεταμόρφωσις τῆς γνώσεως τοῦ ψυχικοῦ βίου εἰς ἐπιστήμην φυσικὴν εἶναι καθαρὸς τις φραστικὸς τρόπος οὐδὲν σημαίνων ἢ ἰσοδυναμῶν πρὸς τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ κοῦωμεν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ νὰ βλέπωμεν διὰ τῶν ὠτῶν. Ἐλέγχει δ' ὁ Lotze καὶ τὴν συγκεχυμένην ἐννοίαν τῆς «ζωτικῆς δυνάμεως», ἣτις συγχέουσα «ὀργανικὰ» φαινόμενα καὶ

¹⁾ Τὸ κύριον ψυχολογικὸν ἔργον τοῦ Lotze εἶναι ἡ Medizinische Psychologie (1852).

«ψυχικά» φαινόμενα (38 - 48) προορά τὸ ὅτι ἡ ἐνότης εἶναι μόνον τῆς ψυχῆς, οὐχὶ τοῦ σώματος. Μόνη ἄρα παραδεκτὴ ἐκδοχὴ ὑπολείπεται ἡ πνευματοκρατικὴ. Μόνον τὸ πνεῦμα εἶναι ἐπιδεκτικὸν γνώσεως ἄμεσου, *cognitiois rei*, ἐνῶ τῶν ὕλικῶν φαινομένων ἡ γνώσις δύναται νὰ εἶναι μόνον *cognitio circa rei*, σαφῆς μὲν καὶ ἀκριβῆς ὡς πρὸς τοὺς ὅρους, καθ' οὓς ταῦτα ἐκδηλοῦνται, ἀλλὰ σκοτεινὴ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτῶν. Ἡ ἰδέα τῆς ὕλης εἶναι τῶ ὄντι σκοτεινὴ, καίτοι ἡ φυσικὴ κατώρθωσις νὰ προσδιορίσῃ κάλλιστα καὶ πλουσιώτατα τὰς σχέσεις, τὰς μορφὰς καὶ τὰ φαινόμενα αὐτῆς. Τοῦ πνεύματος δ' ὅμως ἔχομεν ἄμεσον καὶ τελείαν ἐποπτεῖαν, ἀλλ' εἶναι ἡμῖν σκοτεινὰ αἱ ἀναφοραὶ τῶν μορφῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἄρχεται ἀληθῶς τὸ πνευματοκρατικὸν συμπέρασμα, ὅπερ ὁ Lotze συνάγει ἀπὸ τῶν ἑαυτοῦ προτάσεων. Ἡ μὲν ὕλη εἶναι ἀπλή ὑπόθεσις, ἀλλ' αἱ ιδιότητες αὐτῆς δύνανται κάλλιστα νὰ παραχθῶσι συλλογιστικῶς ἐκ τῶν σχέσεων τῶν ὄντων ἐν γένει. Οὕτω λ.χ. ἡ ἔλξις καὶ ἡ ὥσις δύνανται νὰ προκύπτωσιν ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν καταστάσεων, καθάπερ ἡ συγγένεια καὶ ἡ ἀντίθεσις τῶν ὄντων. Σῶμα ἄρα καὶ ψυχὴ εἶναι δύο διάφοροι, ἀλλ' ὁμοταγεῖς ἐφαρμογαὶ τῆς ἐννοίας τῆς οὐσίας. Ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ἰδέας ταύτης τῆς οὐσίας ἐπιτρέπει νὰ νοῶμεν τὴν ἐπ' ἀλλήλας ἐπίδρασιν δύο οἰωνδῆποτε οὐσιῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐπιτρέπει τοῦτο περὶ τῆς πνευματικῆς καὶ ὕλικῆς οὐσίας (69). Ὁμολογεῖ δ' ὅμως ὁ Lotze τὸ ἀδύνατον τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ τρόπου, καθ' ὃν τοῦ ἐνός ἢ μεταμόρφωσις πραγματοποιῶνται ἐν τῇ ἐτέρῃ, καὶ ἔχεται τῆς θεωρίας τῶν συντυχιῶν, ἧτις ἰδρύει σταθερὸν συνειρμὸν ψυχικῶν μετὰ σωματικῶν καταστάσεων. Ἀλλ' αὕτη εἶναι ἀπλῶς θεωρία μεθοδολογικὴ μηδὲν εἰσδύομένη εἰς τὴν οὐσίαν τῶν ἀντικειμένων (73). Θέλοντες δὲ νὰ εἰσδύσωμεν εἰς τὴν οὐσίαν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ψυχὴ καὶ ὕλη, ὡς οὐσαὶ ὑπεραίσθητοι, εἶναι κατὰ βάθος τῆς αὐτῆς φύσεως. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ αὐτὸ συμπέρασμα τοῦ Beneke καὶ πάντων τῶν ἄλλων συνακολούθων πνευματοκρατικῶν. Αἱ ἐσωτερικαὶ καταστάσεις τῶν ὕλικῶν στοιχείων εἶναι αἱ ἀληθεῖς ἀφετηρίαι τῶν κινήσεων ἐν τῷ χώρῳ. Δὲν ἀπαιτεῖται ἄρα πρὸς παραγωγὴν κινήσεως ἢ προὑπαρξίς ἄλλης κινήσεως· ὥστε οὐδὲν ἀντιφάσκει πρὸς τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἢ παραγωγὴ τῶν κινήσεων τῆς ὕλης δι' ἐσωτερικῶν καταστάσεων τῆς ψυχῆς (88). Ἀνανεῶν ὁ Lotze τὴν δυναμικὴν ἐκδοχὴν τοῦ Λεϊβνιτίου προσθεύει ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἀδρανὴς, ἀλλὰ σῆγκεῖται ἐξ **ἐνεργητικῶν πραγματικότητων**, ἐκδηλουμένων ἐν οὐσιαστικῷ τινι ὄντι διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, δι' ὃν καὶ αἱ καταστάσεις τῆς ὕλης.

Ἀναπτύσσων ὁ Lotze τὸσαύτην πρωτοτυπίαν καὶ διαλεκτικὴν ὀξύνοϊαν ἐν τῇ ἀποδείξει τῶν γενικῶν ψυχολογικῶν ἀρχῶν οὐχ ἥττον εἰς στοχεῖ καὶ κατὰ τὴν ἐπι μέρους ἀνάλυσιν τῶν ἐνσηνειδῆτων γεγονότων. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη ἐξέτασις τῆς ἀντιλήψεως τοῦ τόπου, στηριζομένη

ἐπὶ τῆς περιθρυλήτου θεωρίας τῶν «τοπικῶν σημείων», εἶναι ἐκ τῶν μάλιστα περισπουδάστων τῆς νεωτέρας ψυχολογίας. Ἀλλὰ τὸ πλείστου λόγου ἄξιον ἐν τῇ φωτεινῇ τούτῃ καὶ ὀξείᾳ διανοίᾳ εἶναι ἡ βεβαιότης, μεθ' ἧς ἔχεται ἀπρὶς τῶν ἐαυτοῦ πνευματοκρατικῶν ἀρχῶν ἐν τῇ λεπτομερείᾳ τῶν ἀναλύσεων, καθ' ἃς ἀναγκάζεται νάναμιγνύῃ τὰς βιολογικάς μετὰ τῶν κυρίως ψυχολογικῶν παρατηρήσεων. Ἐν τούτῳ δὲ διαφέρει σαφῶς τοῦ Beneke· οὐδόλως ἐπινοεῖ νά ἰδρύσῃ ἀναλογίαν πρὸς ἀλλήλας τῶν τάξεων τῶν ψυχικῶν γεγονότων καὶ τῶν τάξεων τῶν βιολογικῶν φαινομένων καὶ πάντοτε ἱστηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀσφαλοῦς βάσεως, τῆς ἐσωτερικῆς ἐρεῦνης.

Τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι ἡ λογικωτάτη καὶ μάλιστα συμβιβασομένη μετὰ τῆς νεωτέρας ἐπιτήμητος ἀνάπτυξις τοῦ καρτεσιανοῦ δυϊσμοῦ. Καὶ εἶναι σημειώσεως ἄξιον, ὅτι ὁ Lotze ἐπὶ τῆς βάσεως τούτης κατασκευάζει φυσιολογικὴν ψυχολογίαν, ἥτις καὶ σήμερον δὲν ἀπώλεσε πᾶσαν ἀξίαν δεικνύουσα εἰς τοὺς ἐφεξῆς ἐρευνητὰς τὴν ὁδὸν πρὸς λύσιν ἀπουδαίων ψυχοφυσικῶν προβλημάτων στενωῶς συνδεδεμένων πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως: τοιοῦτο, λ. χ., εἶναι τὸ πρόβλημα περὶ τῶν τοπικῶν παραστάσεων.

Ὑλισται ψυχολόγοι.

Διὰ τούτων ἐπορίζετο ὁ Lotze ἐναντίον τοῦ κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτοῦ θριαμβεύοντος ὕλισμοῦ τὴν πρὸς τοὺς εὐφραστέρους τῶν συγχρόνων σαφεστάτην καὶ πειστικωτάτην ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ ψυχολογία, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸ ἐπιδιωκόμενον τέρμα, δὲν εἶχεν ἀνάγκην νά ἔλθῃ εἰς συμβιβασμὸν πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Τοιαύτη δὲ βεβαίως δὲν ἦτο ἡ γνώμη συγγραφέων τινῶν σφόδρα κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον εὐημερούντων. Ὁ ὕλισμος, ὅστις ἤδη κατὰ τὸν προηγούμενον αἰῶνα διὰ τοῦ Lamettrie καὶ Priestley διέδωκεν εἰς τὸν κόσμον τοὺς ἀπλοῦς καὶ εὐκόλους αὐτοῦ τύπους καὶ διὰ τοῦ Gall καὶ Spurzheim ἐπειράθη νά μεταφράσῃ εἰς ὄρους φανταστικῆς φυσιολογίας τὰ πορίσματα τῶν ψυχολογικῶν ἐρευνῶν, ἀνεφαίνετο καὶ πάλιν κατὰ τὸ μέσον τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος ἐπιλογικῶν, αἵτινες ὑποθέσεις ἐθεωροῦντο μετ' ἀκρῶδάντου πίστεως ὡς ὀριστικά καὶ ἀναφαίρετα κτήματα τῆς γνώσεως. Τὰ συγγράμματα τοῦ Moleschott, τοῦ Czoibe, τοῦ Vogt, τοῦ Büchner σφόδρα εὐημέρησαν καὶ ἠὺδοκίμησαν. Τοῦ Büchner τὸ ἔργον *Δύναμις καὶ ὕλη* (1855) διεδόθη μεταπεφρασμένον ἐν πολλαῖς γλώσσαις ἀνά σύμπαντα τὸν κόσμον. Ὁ Büchner ἐμφανίζεται φιλοσοφικώτερος τῶν ὁμοδόξων αὐτοῦ. Ἐπικρίνει τὴν τεθρυλημένην φράσιν τοῦ Vogt (ἥτις ἄλλως ἀνήκει εἰς τὸν φυσιολόγον Brussai), ὅτι «ὁ ἐγκέφαλος παράγει τὴν νόησιν, ὡς τὸ ἴπαρ τὴν χο-

λὴν κτλ.», ἀποκαλῶν τὴν παραβολὴν ἤκιστα ἐπιτυχῆ, διότι ἡ νόησις δὲν εἶναι ὕλη ἀπτή, ἀλλ' ἐνέργεια ἢ κινήσις οὐσιῶν διατεθημένων ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ κατὰ τρόπον ὠρισμένον. «Ἡ νόησις», λέγει, «ὀφείλει νὰ θεωρῆται ὡς μορφή μερικὴ τῆς γενικῆς κινήσεως τῆς φύσεως, οἰκεία τῆς οὐσίας τῶν νευρικῶν κέντρων, ὡσπερ ἡ κινήσις τῆς συστολῆς τῶν μυῶν εἶναι οἰκεία τῆς μυϊκῆς ἰνὸς καὶ ἡ τοῦ φωτὸς ἰδία τοῦ κοσμικοῦ αἰθέρος» (κεφ. XVII). Νόησις καὶ ἔκτασις πρέπει νὰ ὑπολαμβάνωνται ὡς οἱ δύο τρόποι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Ἀντιστρέφων λοιπὸν τὴν πνευματοκρατικὴν ἀρχὴν τοῦ Lotze ἀποφαίνεται ὅτι ἡ νόησις εἶναι μορφή κινήσεως. Κατὰ τὴν πρότασιν ταύτην ἀνατρέπεται ἅπασα ἡ ἰδεοκρατικὴ ψυχολογία : ἡ συνείδησις δὲν εἶναι γεγονός ἀπλοῦν, ἀλλὰ πολλαπλοῦν· δὲν εἶναι ἄβλος· ἡ ἀντίληψις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου μορφοῦται δι' ἐσωτερικῆς εἰκόνας ἐπὶ τῆς ἐνύλου βάσεως τοῦ ὀργάνου τοῦ νοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ψυχολογία : Φέχνερος.

Ἄλλ' αἱ ἰδέαι αὗται, λίαν εὐέλεγκτοι οὐσαι, δὲν ἔσχον μεγάλην ροπήν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ψυχολογίας. Σύγχρονος τοῦ Lotze εἶναι φιλοσοφος καὶ ἐπιστήμων, ὅστις βαδίζων ὁδὸν ἀλλοίαν ἢ οἱ πνευματοκρατικοὶ τοῦ τύπου τοῦ Lotze καὶ ἔτι μᾶλλον ἢ οἱ ὕλισται, προσβίβασε τὴν ψυχολογίαν εἰς τοσοῦτον ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας, ὥστε εὐλόγως νὰ θεωρῆται ὡς εἰς τῶν σημαντικωτάτων εἰσηγητῶν τῆς εὐρείας ἐκείνης καὶ γονίμου πειραματικῶν ἐρευνῶν κινήσεως, ἐφ' ἣν σεμνύνεται ἡ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων πνευματικὴ μόρφωσις. Εἰς τὸν Γουσταῖον Θεόδωρον Φέχνερον (1801 - 1887) ὀφείλεται τῷ ὄντι ἡ ἀπόπειρα τῆς ἰδρύσεως ψυχοφυσικῆς ἐπιστήμης, ὑποτοπηθείσης πρότερον ἤδη ὑπὸ τινων ἐπιστημόνων, φυσικῶν, φυσιολόγων, μαθηματικῶν, ἀστρονόμων, ὧν ὁ Φέχνερος ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ ἔργῳ *Τὰ στοιχεῖα τῆς ψυχοφυσικῆς* (1859) λίαν εὐγνωμόνως μνημονεύει¹). Ὁ μὲν Lotze εἶναι σταθερὸς ὑπέρμαχος τοῦ δυϊσμοῦ, ἀναγομένου εἰς καθαρὰν πνευματοκρατίαν· ὁ δὲ Φέχνερος εἶναι πεπεισμένος περὶ τῆς θεμελιώδους ἐνότητος τῶν δύο οὐσιῶν, φυσικῆς καὶ ψυχικῆς, ὧν οὐδετέρα δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς τὴν ἑτέραν (ὡς ἤθελον οἱ ὕλισται καὶ ὁ Lotze), ἀλλ' ἐκφαίνουσι δύο διαφόρους ἀπόψεις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ γεγονότος. Μελετῶντες τὸν σωματικὸν καὶ τὸν

¹ Ὁ Φέχνερος ἐπραγματεύθη περὶ τοῦ ψυχοφυσικοῦ προβλήματος καὶ ἐν ἄλλοις κατόπιν ἔργοις, ὧν τὸ ἀξιολογώτατον εἶναι ἡ *Revision der Hauptpunkte der Psychophysik* (1882), ἐνθα ὑπάρχουσιν αἱ ἀπαντήσεις εἰς τὰς πρὸς τὰ αὐτῆς αὐτοῦ γενομένας ἐνστάσεις. Ἑτέρα σπουδαία ἐργασία αὐτοῦ περὶ τοῦ πράγματος εἶναι *In Sachen der Psychophysik* (1887).